

IVO FADIĆ

KASNOANTIČKA NEKROPOLA U SENJU

Ivo Fadić
Arheološki muzej
Zadar

UDK: 904 (497.13) »03/04« SENJ
Izvorni znanstveni rad
Ur: 1988-02-15

U Senju, na prostoru gdje su i do sada pronalazeni inhumirani pokopi (Varoš-Dolac), otkriven je god. 1986. jedan segment nekropole. U ovom radu obrađena su tri groba (br. 58-60), koji su, za razliku od prethodno otkrivenih, dali grobne nalaze i priloge. Ta pronađena arheološka građa, koja datira pokope u 4. i 5. st., ukazuje na import iz sjeverne Italije, Afrike i najvjerojatnije Panonije.

Desetak metara zapadno od kuće Ivica Prpića, odnosno sjeveroistočno od današnje ambulante, početkom godine 1986. započela je izgradnja novog Doma zdravlja u Senju. Tom je prilikom niveliranjem terena za temelje uništeno nekoliko grobova. Buldožderom je skinut sloj zemlje u debljini od 0,20 do 0,80 m. U tom sloju crvenice i nešto humusa nalazili su se grobovi pokriveni komadima opeka i amfora, a pojedini kosturi bili su samo zasuti zemljom.

Nažalost, s obzirom na veliku hladnoću i kišu, te zbog zahtjeva brzog izvođenja radova, nije se moglo uspješnije intervenirati zaštitnim istraživanjem, a pogotvo se nije moglo obaviti veće i sustavnije arheološko iskopavanje.

Izvan samog otkopa za temelje novog Doma zdravlja, odnosno pod ogradnim zidom dvorišta Ivica Prpića, uspješnije je otkopano desetak grobova, među kojima i grobovi 58-60, koje ovdje obrađujemo. Grobna arhitektura u koju su položeni inhumirani pokojnici gotovo je identična grobovima koji su već prijašnjih godina nalaženi na ovom položaju.)¹ Naime, u jednom slučaju radi se o velikoj zidanoj grobnici koja je bila pokrivena kamenim pločama (grob br. 59), dok je grobna raka drugog pokojnika načinjena od nepravilnog kamenja bez upotrebe žbuke (gr. br. 60). Treći je ukop bez grobne arhitekture, pokriven tegulama, u obliku dvoslivnog krova (gr. br. 58). Sva tri ukopa, kao i ostali grobovi koji su ranije utvrđivani na ovom prostoru,² približno su orijentirani u

1. A. G l a v i č i ć, Arheološki nalazi iz Senja (IV), Senjski zbornik VIII, Senj, 1980, 181; I. F a d i ć, Staklena boca iz Senja s reljefnim prikazom ljudske glave, Senjski zbornik, IX, Senj, 1982., 53-62;

2. Ibid

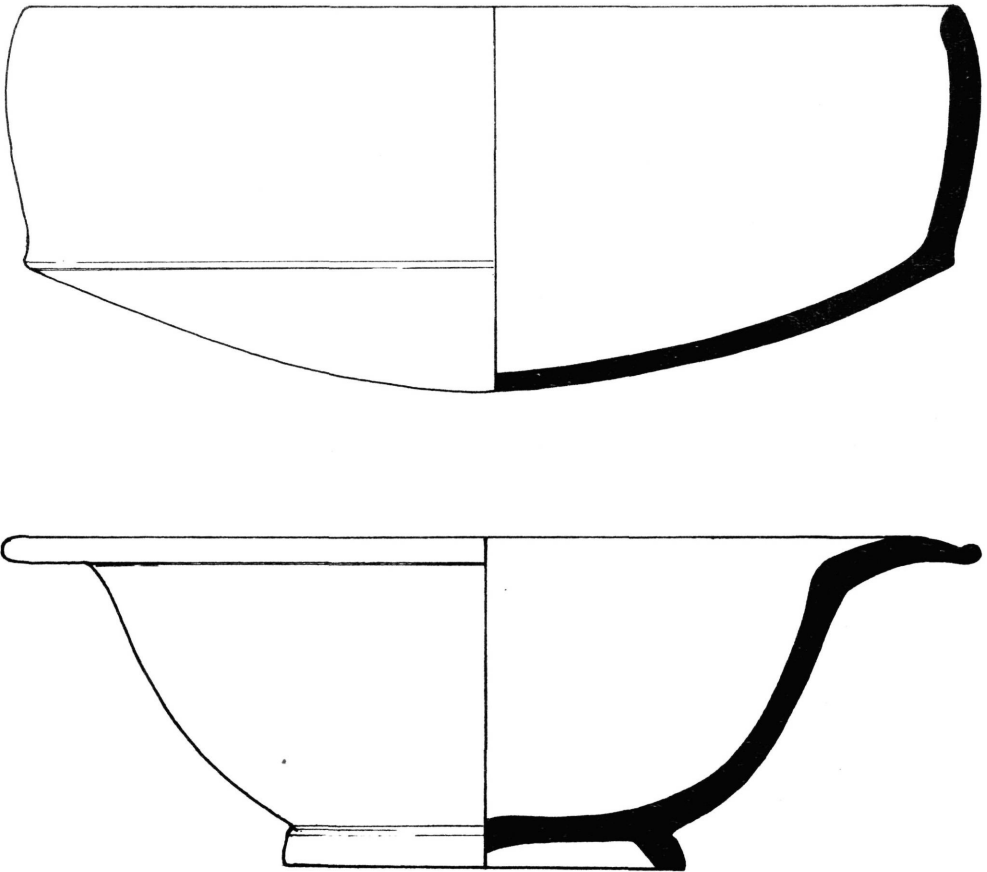

Tabla I. Sl. 1, 2, 3. — željezni čavli, brončana narukvica i srebrena naušnica.

pravcu istok-zapad, s glavom okrenutom prema istoku, pa se može govoriti da su grobovi ove nekropole dosta pravilno položeni u redove.

GROB 58:

U grobu br. 58 kostur pokojnika smješten je u zemljanu raku pokrivenu tegulama tako da pokrov ima oblik dvoslivnog krova. S lijeve strane rake, uz noge inhumiranog pokojnika, nađena je tegula sa žigom SATRAE DIDYMES, dok je s desne strane, također uz noge, ustanovljena tegula sa žigom SOLONAS. Grob na žalost, zbog već spomenutih uvjeta pod kojima se radilo, nije do kraja otkopan. Veći dio ostao je neistražen pod profilom otkopa, pa nisu ustanovljeni nikakvi prilozi, već je uz noge pokojnika nađen samo željezni klin (T. 1, I). Na površini iznad rake nađena je i jedna oveća keramička zdjela (T. 2, I sl. I).

Sl. 1 – Keramička zdjelica iz groba br. 58. i sl. 2. keramička zdjelica iz groba 59.

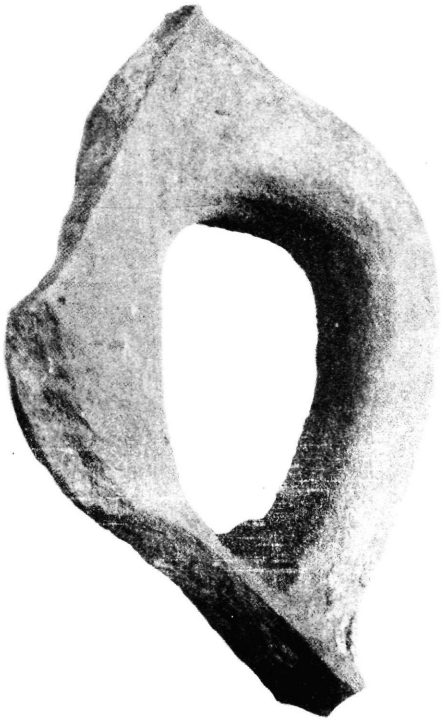
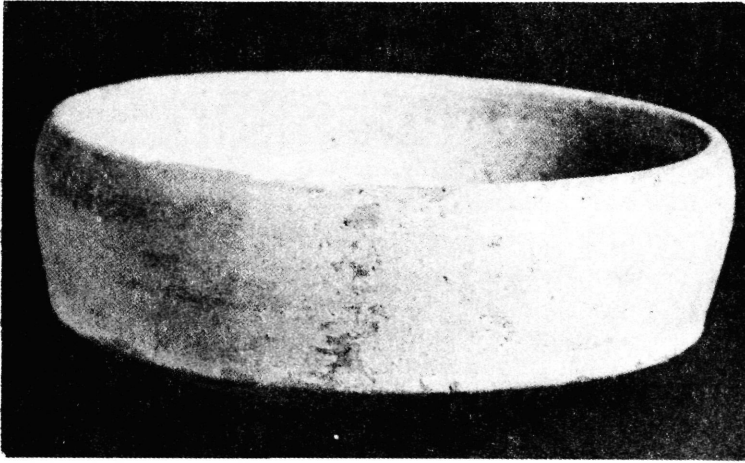

Tabla II. Sl. 1 Keramička zdjelica iz groba 58 i sl. 2. ručka amfore, nalaz izvan groba.

GROB 59:

Grob broj 59 velika je grobnica zidana kamenim blokovima koji su s unutrašnje strane ožbukani. Grobna raka pokrivena je kamenim pločama. Budući da je kostur bio iznimno dobro sačuvan, može se pretpostaviti da se radi o ukopu mlađe ženske osobe.

Od grobnih priloga pronašla se, uz noge pokojnice, staklena čaša veoma tankih stijenki, te u kutu rake, s lijeve strane donjeg dijela rake, mala keramička zdjelica (sl. 2, 3, 4).

GROB 60:

Grobna raka groba 60 načinjena je od nepravilno slaganog kamenja bez upotrebe žbuke. Po sačuvanom kosturu i po grobnim nalazima sigurno je da se i ovdje radi o ukopu ženske osobe. S lijeve strane glave pokojnice nađena je mala obična naušnica (T. 1, 3), a na desnoj ruci, na zapešću, mala narukvica (T. 1,4). Uz desno koljeno pronađen je željezni čavao (T. 1,2). Dakle u grobu nisu pronađeni nikakvi prilozi.

Osim grobnih nalaza i priloga, u sloju ukopa grobnica i groba s tegulama, odnosno na dubini od 1-1,30 m od nivoa obližnjih vrtova, nađen je fragment vrata i ručka amfore (T. 2, a,b). Po fakturi, kvaliteti i boji, te po obliku ručke, koja na središnjem dijelu ima utisnut žig u obliku djeteline,³⁾ moglo bi se reći da je fragment pripadao amfori afričkog tipa.⁴⁾ Datacija ovakvih amfora seže od druge polovine 3. kroz cijelo 4. st.⁵⁾

Grobni su prilozi, što se moglo i očekivati s obzirom na dataciju inhumiranog pokopa, veoma skromni, ali ipak dovoljni za kronološko određenje svakog groba. U grobu br. 58. jedini je prilog veća keramička zdjela crvene boje (T. 2, 1, sl. 1, v 19cm, š 10,5 cm). Komparacije za ovakvu keramičku zdjelu moguće je naći u afričkom keramičkom posuđu, odnosno u formi 23 kod J.W. HAYESA.⁶⁾ Međutim, po načinu izrade i fakturi keramike može se zaključiti da se radi o kasnoj kopiji ili derivatu veoma uobičajene i karakteristične afričke forme.⁷⁾ Raniji afrički tipovi (grupa A) datiraju se u rano 2. i sredinu 2. st., dok su se kasni tipovi izrađivali kroz cijelo 3. st.⁸⁾ Budući da je ova kasna afrička forma očito bila prototip zdjelama kao što je nađena u Senju, najvjerojatnije je da se senjski primjerak treba datirati u 4. st. Ovo tim više, što su afrički primjerci (grupa A i B), za razliku od senjske zdjele, po kvaliteti gline i načinu izrade znatno finiji.

Grobni nalazi u ovom grobu (br. 58), ulomci tegula s žigom SATRAE DI DYMES i SOLONAS, kao i željezni klin ne kolidiraju s predloženom datacijom, mada su se tegule SOLONAS i SATRAE DI DYMES proizvodile od 1. st. n.e.⁹⁾

Tegule su imale, s obzirom na svoju funkciju, drugu prvotnu upotrebu, a ovdje su kao grobni nalazi dospjele sekundarno. Željezni je čavao, po svemu sudeći, samo potvrda postojanja drvene škrinje i nema kronološke vrijednosti.

3. Ulomak je zagasito crvene boje s veoma jakim strukturuom.

4. Fausto Zeri e André Tecernia, *Amphores de Byzacene an Bas-Empire, I-Deux Tipi d'amfora Africani, Antiquités africaines*, t.3, 1969, 173-214;

5. *Ibid.*, 209;

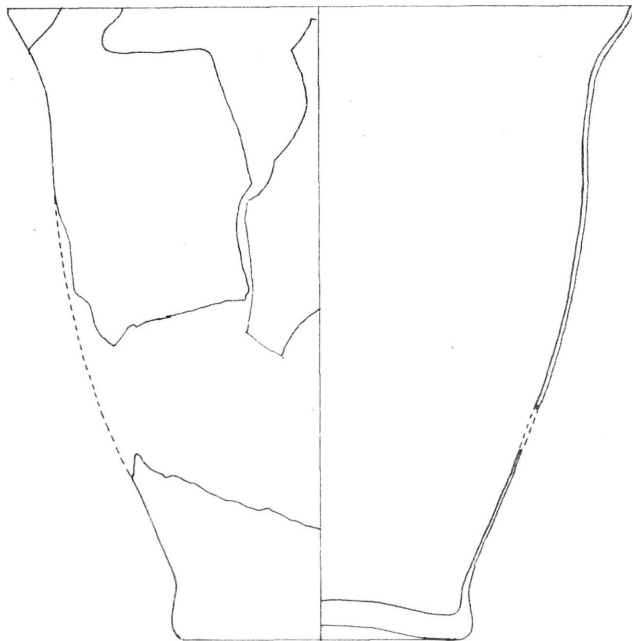
6. J.W. HAYES, *Late Roman Pottery*, London 1972, forma 23,45-48;

7. Afričke zdjele na zaobljenom dnu, s vanjske strane, imaju niz gusto naredanih koncentričnih krugova;

8. J.W. HAYES, *o.c.*, 45-48;

9. Opširnije o tegulama sa žigom SOLONAS i o rasprostranjenosti tegula sa žigom SATRAE DIDYMES vidi kod: R. MATIJAŠIĆ, *La produzione ed il commercio di tegule ad Aquileia, Antichità Altoadriatiche*, XXIX, Udine, 1987., 512 i 521;

Sl. 3 – Staklena čaša iz groba 59.

Prilozi u grobu 59 su, kako je već izneseno, staklena čaša i keramička zdjelica. Staklena čaša rađena je od bezbojnog stakla i veoma je tankih stijenki (R oboda 7,5 cm, R dna 4 cm, visina ?). Konično tijelo prelazi joj u široko razvraćen i rezan rub. Konus tijela pri dnu se vidno sužava i prelazi u naglašeno prošireno dno (nogu). Dno je zadebljano i blago udubljeno (sl. 3). Ovakve staklene čaše tipičan su proizvod s kraja 4. i iz 5. st.¹⁰⁾ Izrađivane su na dva načina, od bezbojnog ili blago zelenog stakla s izrazito tankim i neukrašenim stijenkama, kao što je to slučaj s primjerkom iz Senja, te od zelenkastog ili zelenog stakla, često s plavim apliciranim kapljama na gornjem dijelu konusa.¹²⁾ Osim što među ovim varijantama, po sadašnjem stanju istraženosti, nema kronoloških razlika, za ovu prvu varijantu može se s većom sigurnošću ustvrditi da pripada proizvodima panonskih staklarskih radionica.¹³⁾

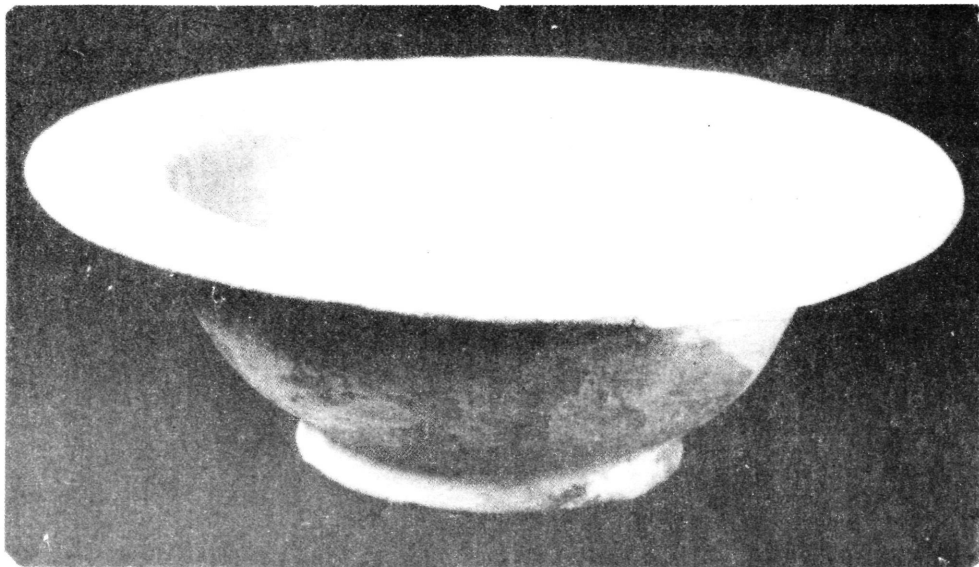
Keramička zdjelica, koja je također grobni prilog groba 59, pripada, kao i oveća zdjela iz groba 58, kasnoj afričkoj keramici.

10. N. Sorokina, *Das Antike Glas der Nordschwarzmeerküste, Annales du 4e Congrès des »Journées Internationales du Verre«, Ravenne-Venice, 1967., Abb 4,3,4,73; A. Šaranović-Svetek, *Antičko staklo u jugoslavenskom delu provincije Donje Panonije, Novi Sad, 1986., grupa II, 6, kat. 39,40, TIII,6; Antike Glaser, Kassel, tab. 34, kat. 127; L. BAR-KOČZI, Die datierten Glasfunde aus dem 3-4 Jahrhundert von Brigetio, Folia Archaeologica XIX, Budapest, 1986., Abb 42,1, kat. 33; S.H. AUTH, *Ancient Glass at the Newark Museum, Newark, 1976, 151;***

11. L. Bar k ó c z i, o.c., kat. 33, 85; *Antike Glaser, o.c., kat. 127; V. Šaranović-Svetek, o.c., 15; N. Sorokina, o.c., Abb 4, 3;*

12. *S.H. AUTH, o.c., 151; N. SOROKINA, o.c., Abb 4, 4;*

13. *V. ŠARANOVIC-SVETEK, o.c., 15;*

Sl. 4 – Keramička zdjelica iz groba 59

Zdjelica je rađena od fine keramike ciglaste boje s nešto zagasitijim ciglastim premazom. Tijelo joj je blago zaobljeno, rub razvraćen i neznatno zaobljen, a trokutasta noga zakošena (sl. 3 H, v 3,3 cm, R ruba 10,7 cm, R dna 4,6 cm).

D. GANDOLFI ovakve zdjelice datira u drugu polovinu 4. st. i prvu četvrtinu 5. st.,¹⁴⁾ dok J.W. HAYES ovakav afrički tip zdjelica datira u kasno 5. i 6. st.¹⁵⁾ s obzirom na to da je keramička zdjelica nađena sa staklenom čašom koja sigurno datira s kraja 4. i 5. st., za zdjelicu iz Senja primjerenija je datacija D. GANDOLFIA (kraj 4. i 5. st.).

Nalazi groba 60 također pokazuju da se radi o kasnoantičkom ukopu, na što ukazuje i sam način sahranjivanja (inhumacija grobnih priloga). U grobu je nađena brončana narukvica jajolikog presjeka, koja se sužava prema profiliranim i narebrenim krajevima (vjerojatno stilizirana zmijska glava). Ovakve narukvice datiraju se na kraj 4. i početak 5. st. (T. 1,4, vanjski R 6,5 cm, unutrašnji R 5,7 cm)¹⁶⁾ Obična srebrna naušnica-karičica, koja također pripada grobu 60, nije siguran pokazatelj vremena ukopa. Međutim, budući da se takve naušnice javljaju i u starohrvatskim grobovima od 7. do 9. st., moguće je pretpostaviti da su kasnoantička tradicija, pa bi se senjski primjerak trebao datirati, kao i brončana narukvica iz istog doba, na kraj 4. ili u 5. st.¹⁷⁾

14. D. GANDOLFI, *La Terra Sigillata Chiara proveniente dagli Scavi di Albintimilium*, *Rivista di Studi Liguri, Ann. XLVII*, 1-4, Bordighera, 1981, fig. 8, forma 35, 79-80;

15. J.W. HAYES, o.c., forma 94, 148;

16. Zorka Šubić, *La Necropole Romaine à Poetovio, Inventaria Archaeologica, fasc. 14*, 1972., grob 9,4,5, Y 138.

17. *Ibid.*

18. A. Glavičić, *Arheološki nalazi iz Senja i okolice, Senjski zbornik, II, Senj 1966.*, 401, 405; A. Glavičić, *Arheološki nalazi iz Senja i okolice (II), Senjski zbornik, III, Senj 1967-68.*, 34; A. Glavičić, *Arheološki nalazi iz Senja (IV), Senjski zbornik, VIII, Senj, 1980*, 181; I. Fadić, o.c., 53-62.,

Kao što su to pokazala i prethodna arheološka istraživanja u Varošu u Senju na predjelu zvanom Dolac i Čopićevo naselje,¹⁸ i ovom prilikom potvrđuje se postojanje kasnoantičke nekropole. Dok su dosadašnji grobni prilozi datirali ukope na kraj 3. i u 4. st.¹⁹, ovdje obrađena arheološka građa ukazuje na to da je nekropola bila u funkciji kroz cijelo 4. i najvjerojatnije 5. st. Osim što ovim nalazima dobivamo potvrdu o kontinuitetu života antičkog Senja do u 5. st. n.e., a mada se radi o malom broju arheoloških izvora (grobni nalazi i prilozi), oni nam govore o prisutnosti afričke, sjeverno italke i vjerojatno panonske keramičke i staklene robe na području Senja. Dakle, govore nam, uz ostale nalaze iz kasne antike,²⁰ da je Senj za taj prostor i za to vrijeme zadržao određenu kulturnu, ekonomsku i civilizacijsku razinu.

Može se samo očekivati da će buduća arheološka istraživanja znatno obogatiti dosadašnje spoznaje o kasnoantičkom, a samim tim i starokršćanskom razdoblju Senja.²¹⁾

Zusammenfassung

Anfangs 1986 wurden in Senj, auf dem Terrain einiger schon früher freigelegten Bestattungen (Varoš, Čopić-Ansiedlung) noch einige Gräber gefunden.

In dieser Arbeit werden drei Gräber mit gut erhaltenen Skeletten beschrieben (Gräber 58-60). Es handelt sich um zwei Gräber aus unregelmässigem Stein und um ein Grab in Erdbestattung ohne Grabarchitektur, mit Bedeckung aus Tegula. Alle drei Gräber, samt denjenigen schon früher gefundenen, beweisen das Bestehen eines Reihengrabfeldes mit regelmässiger Orientation der Skelette in Richtung Ost – West.

Die Grabbeigaben und -Funde gehören zu der norditalischen, afrikanischen und (wahrscheinlich) panonischen Produktion und datieren diesen Teil des Grabfeldes in die spätantike Zeit (4. – 5. Jh.). Diese Funde bereichern unsere bisherigen Kenntnisse der Lebensweise auf diesem Gebiet, und beweisen ihre Kontinuität und Qualität.

19. I. Fadić, o.c., 53-62;

20. Vidi bilj. 18;

21. Ovom prilikom zavaljujem direktoru Gradskog muzeja u Senju, prof. A. Glavičiću, na ustupljenoj građi i dokumentaciji;